Antikvarisk medverkan

Renovering av Vagnstallet Krapperups slott.

FASADÅTGÄRDER, SNICKERIER OCH TAK.

Vagnstallet/Krapperups slott Brunnby sn Höganäs kommun
Skåne län

Reisnert Kultur & Miljö
Bara Byväg 23
233 63 Bara
070 544 74 39
anders.reisnert@gmail.com

Reisnert Kultur & Miljö
Bara Byväg 23
233 63 Bara
Tel: 070 544 74 39
anders.reisnert@gmail.com

Antikvarisk medverkan
Renovering av
Vagnstallet Krapperups borg

Författare:Anders Reisnert
Foto:Anders Reisnert
Grafisk form: Anders Gutehall
Omslagsbild: Vagnstallet. Anders Reisnert

Tekniska och administrativa uppgifter

Län	Skåne län
Kommun	Höganäs kommun
Ort	Krapperup
Fastighet	Krapperup
Ägare	Gyllenstiernska Krapperupsstiftelsen
Länsstyrelsens tillstånd	Dnr 432-13632-2018, datum 2018-05-17
Kompletterande tillstånd	Dnr 432-13632-2018, datum 2019-04-15
Syn av arbetsområdet	2019-03-12
Arbetena påbörjades	2019-04-08
Slutbesiktning	2019-07-06
Byggmötesprotokoll	fyra st
Entreprenör	Per Bergstrand, Per Bergstrands Bygg AB
Konsult/arkitekt	Mats Edström, Barups & Edström Arkitektkontor AB
Arbetsbeskrivning	2018-05-02
Antikvarisk medverkande	Anders Reisnert
Arkiverat material	Handlingar och foton

Inledning

Historik i Korthet

Krapperups borg har mycket gamla anor. Platsen togs i bruk ca år 1300 eller åren dessförinnan då huvudgården etablerades på sin nuvarande plats. Under medeltiden var Krapperup en av släkten Krognos två stamgods, där det andra var Bollerups borg. Släkten var en av Danmarks mest betydande vad gäller politisk makt och inflytande. Krapperup blev liksom Bollerup, starkt befäst med en borganläggning värdig en av rikets förnämsta släkter.

Efter reformationen kom borgen att avvecklas till förmån för ett vackert och representativt renässansslott. Efter att den interna politiska strukturen nått fastare former i Danmark samtidigt som bondeupproren avklingat, fanns inte längre anledning att öda stora penningsummor på befästningar som aldrig behövde nyttjas. Pampig arkitektur med omgivande trädgårdsrum och parker visade istället att man satt tryggt på maktenens tinnar under centralmaktens överhöghet.

Efter att Skåne blivit Svenskt 1658 kom Krapperup i olika släkters händer men i början av 1800-talet kom godset i familjen Gyllenstiernas ägo och så är det fortfarande, men idag i stiftelseform. Detta innebär att medlemmar av denna släkt dominerat godsets utveckling under de viktiga 1800- och 1900-talen. Godset har följt förändringsstrukturer inom lantbruket och är därmed en utmärkt exponent för samhällsförändringar i över två hundra år.

Vagnsstallet är en del av denna utveckling. Speciella byggnader för godsens representativa vagnar blev allt vanligare från 1800-talets mitt och fram till att bilen gjorde sitt inträde i slottsmiljöerna i början av 1900-talet. Vagnarna var synnerligen kostbara och det var därför viktigt att byggnader som skulle husa dessa också hade en representativ karaktär och arkitektoniskt uttryck som speglade dess kostbara innehåll.

När ett nytt vagnstall skulle uppföras på Krapperup gick uppdraget till Mauritz Frohm, stadsarkitekt i Helsingborg mellan 1868 och 1903. Frohm gjorde återkommande studieresor till Tyskland och en viss inspiration från samtida tysk nyttoarkitektur kan anas hos de byggnad han ritade för Krapperups vagnar.

Som Mats Edström så väl formulerat ”Byggnaden skiljer sig från övriga omgivande byggnader genom att den har en hög detaljeringsgrad, strikt symmetrisk uppbyggnad, dekorativt murverk, utsirade takfötter och ett stort överhängande yttertak med pärlspont i underslaget. Därtill är byggnaden utförd med smäckra konstruktioner, förfinat och med ett taklag som senare förstärkts och som visar att byggnaden ursprungligen konstruerats för ett lätt yttertak”. Troligen fick byggnaden ett nytt tegeltak kring 1968 och kulören på snickerierna ändrades ca år 2000 och då av estetiska skäl.

Krapperup är sedan 1978 ett enskilt byggnadsminne.

Bakgrund till ärendet.

Ett antal problematiska områden hade identiferats av Mats Edström i samaband med en genomgång av byggnaden. Åtgärderna var delvis av akut karaktär, exempelvis läckte taket in vatten. Se utredning av Mats Edström per 2018-05-02 i ansökan till Länsstyrelsen om att renovera byggnadsminnet. Denna inventering av skadebilden kom att ligga till grund för den ansökan till länsstyrelsen som biföll ansökan 2018-05-17.

Då byggnaden är byggnadsminne sedan 1978 ansåg Länsstyrelsens Kulturmiljöenhet att en antikvariskt sakkunnig skulle följa arbetena, ett uppdrag som föll på undertecknad.

Arbetenas omfattning

Undertecknad, som kom in senare i projektet när redan underlaget var framtaget, kunde bara konstatera att detta detta underlag väl uppfyllde de antikvariska kraven och förutsättningarna som byggnaden var i behov av.

Dessa åtgärder kan sammanfattas i följande punkter saxade ur länsstyrelsens första tillstånd.

- Omläggning av tegeltak, byte av papp, läkt samt rötskadade vindskivor och takfotsskivor
- Byte av rötskadade delar av takstol med utskjutande dekorativa delar av takfoten
- Demontering och återuppmurning av gavelröste i norra fasaden.
- Omfogning av murverk i fasad, byte av skadat tegel.

- Sänkning av marknivå kring byggnaden.

Vid första byggmötet 2019-04-08 gjordes en genomgång och ett upplägg för de vidare arbetena.

Byggnadsställningar var på plats och alla ytor var därmed tillgängliga. Det visade sig att sprickbildningarna i det norra gavelröstet inte var genomgående. På byggmötet togs därför beslutet att inte demontera gavelröstet utan istället göra en djup urkratsning av fogarna och därefter foga om med kalkbruk. Relativt omfattande omfogningar hade tidigare gjorts med kc-bruk. Det beslöts att avlägsna kc-bruket och ersätta detta med kalkbruk.

Taket var delvis demonterat och det konstaterades att byggnaden från början varit försedd med tjärpappstak (lumpapp) som monterats på trekantsläckt. Vi var alla överens om att det lättare taket var till gagn för både byggnadens gestaltning men också förädlade de antikvariska värdena.

En ansökan lämnades till Länsstyrelsen angående detta avsteg kombinerat med ett önskemål om att återgå till snickeriernas ursprungliga kulör. Mats Edström sände in ansökan och fick positivt svar samma dag från Länsstyrelsen. Det beslut fick en del andra konsekvenser. Yttertak av tegel demonteras inklusive bärläckt och underlagspapp. Vindskivorna behöver byggas på för att ansluta till det nya återskapade takmaterialet. Nya förzinkad plåtbeslag vid skorsten kommer att målas med svart linoljefärg under kommande år.

Åt öster hade takfallet belagts med dubbelkupigt taktegel medan det östra takfallet hade försetts med enkelkupigt dito.

Taktegel, enkelkupigt från Veberöd, dubbelkupigt av okänd tillverkning.

Det visade sig också att en av upphängningsbeslagen var så kraftigt rostangripen att den måste ersättas. Det beslöts att ett nytt beslag tillverkas av handsmitt järn likt befintligt. Vid blästring av det andra beslaget skyddas murytor med skivmaterial. Beslagen rostskyddsbehandlades och täckmålades med svart linoljefärg.

Äldre vindskivor påbyggdes alternativt nytillverkades lika befintliga och anpassades till det nya listade papptaket. Listat papptak utfördes med 70 mm trekantsläkt med 400 mm cc. Vinkelrännor av takpapp samt 0.7 mm förzinkade plåtbeslag som målas i svart linoljefärg. Skorsten kompletteras med nätbeslag som hinder för fåglar. Takfötter utförs med pärlspont synligt underifrån där sådana tidigare bytts mot släta brädor.

Arbetenas genomförande

Arbetena utfördes under goda förhållanden vad gäller väderlek.

Det var en normal sommar vad gäller väder som gjorde att arbetena inte behövde brytas på grund av regn. Å andra sidan krävde väderleken att murverk och omfogningar kontinuerligt vattnades och inte minst var för- och eftervattningen viktig av de yt or som skulle lagats ut med kalkbruk.

Snickerier

Rötskador i inbrädning och takbjälkar repareras så långt som möjligt istället för att skiftas ut. Förskalningsbrädor som var rötskadade byttes i sin helhet. En dekorativ detalj i form av korsförstärkningen under homejans takfall blev på grund av rötskador, kopierad likt befintlig och bytt i sin helhet.

Korsformad utsmyckning av Homejans gavelröste. Original samt kopia.

Takfötternas tassar byttes vid behov. Detta kom att gälla tolv stycken. Dock var arbetet enkelt att genomföra då dessa från början tillverkats separat. Alltså avlägsnades den rötskadade delen och byttes mot en nytillverkad likt befintlig.

Utbytt tass, notera den ursprungliga skarven. Till höger tillskärning av tassar.

Påsalad originaltass på södra gaveln och underslag av pärlspont samt nytillverkad pärlspont på norra gaveln.
Även vindskivorna fick bytas ut mot nya något bredare dito. Det är dock inte något som påverkade det antikvariska värdet hos byggnaden och är heller inte visuellt iakttagbart.

Ett nytt fönster ersatte ett sekundärt nyttjat skivmaterial i bottenvåningens västra fasad. Här fanns en befintlig karm så endast bågen behövde nytillverkades med en ursprunglig båge som förebild.

Skivtäckt fönster interiört.

Ny båge monterad.

Skivtäckt fönster exteriört och med ny båge monterad.

Fönster, träluckor, dörr och portar målades med linoljefärg pigmenterad med brunumbra kulör enligt RAÄ färglikare 2C-39 motsvarande NCS 8010-Y70R. Färgen levererades av Ottosson i Genarp. Ankarjärnen rengjordes, blymönjades och täckmålades med svart linoljefärg.

Tak

Omläggningen av taket innebar en demontering av takpannor, bärläckt och borttagande av underpapp samt att nockbalk för nockpannor demonterades. Ett arbete som inte stötte på några problem. Underlaget lämpade sig väl för montering av papptaket.

Västra takfallet med demonterade takpannor och frilagda bärläckt och östra takfallet med pannor före demontering

Demontering av pannor genomförd. Underlag för plåtavtäckning kring skorsten monterat.

Efter att takstolarna setts över och underförskalningen reparerats, byggdes papptaket upp med underlagspapp, trekantsläckt med dimensionerna 70 mm och med cc 600 mm mellan trekantslisterna. Trekantsläkten spikades mot råsponten och underlagspappen. Det nya papptaket limmades mot underlaget och värmdes fast.

Komplettering av underförskalning delvis klar.

Montering av underlagspapp och trekantsläckt. Mats Edström besiktigar det färdiga taket.

Puts-och omfogning

Genomgående användes S:t Astier hydrauliskt kalkbruk för murningsarbetena.
Invändigt gjordes en del mindre putslagningar på den västra väggen och norra gavelväggen i bottenvåningen.

Omfogning av den södra gaveln

Upplagning av spricka i norra gaveln.

Invändig putslagning, västra väggen i norra rummet.

Omfogat murverk norra gaveln

AVSTEG GENTEMOT ANSÖKAN TILL LÄNSSTYRELSEN OCH DE BEVILJADE ÅTGÅRDERNA KAN SAMMANFATTAS ENLIGT FÖLJANDE:

Gaveln mot norr behövde inte demonteras och återuppföras. Den instabilitet som tidigare noterats visade sig, i samband med utkratsning av murfogar, inte vara så akut som befarats. Detta innebar att gavelröstet inte behövde demonteras. Däremot blev utkratsningen av kc-fogar med följande omfogningar något mer omfattande än vad som var planerat initialt.

Rötskadorna på trädetaljer och underförskalning var delvis omfattande. Exempelvis var det dekorativa korsmarkeringen i Homejans gavelröste värre skadat än befarat och detaljerna fick bytas i sin helhet. Detta gjordes med en identisk kopia av originalet och i samma material, det vill säga furuträ. Bjälkar i övrigt, såsom högben reparerades.

Sänkning av markytan.
Det beslöts att markentreprenaden med sänkning av markytan skulle flyttas framåt i tiden. Detta kommer att ske senare under året och inte påverkas av den aktuella entreprenaden.

Vittringsskador
Pågående vittringsskador åtgärdades genom att ytorna förseglades med kalkbruk och därefter stärktes med kalkvatten. Vittring, som vi menade redan upphört, åtgärdades ej annat än i undantagsfall och då enligt ovanstående mtod.

Konserveringsarbeten

Inga konserveringsarbeten var aktuella under renoveringen.

Antikvarisk kommentar

Vid slutbesiktningen visade det sig att trasiga rutor ersatts med planglas och kittningen utförts med silikonkitt. Denna del av entreprenaden underkändes vid slutbesiktningen och kommer att åtgärdas. Planglas skall bytas mot kulturglas och kittet ersättas med linoljekitt. Nedan återges utdrag ur slutbesiktningsprotokollet:

13 FEL FÖR VILKA BESIKTNINGSMANNEN ANSER ENTREPRENÖREN ANSVARIG 1. Murparti 3 skift vid sockel, söder om huvudentré ej rengjorda. 2. Målning av skorstensbeslag, utförs efter betning av ytskikt. 3. 3 mm maskinglas som bytts i fönster skall utskiftas mot kulturglas. 4. Borttagning av markyta runt huset ej utfört, ca 1-3- dm skall rensas med fall utåt ca 1 m. vid västra fasadens norra sida samt vid hörnet/norra gaveln. 5. Invändiga arbeten ej utfört. Planeras att ske vid senare tillfälle utanför entreprenaden.

18 BESKED OM GODKÄNNANDE OCH DAG FÖR BESKEDET SAMT, OM GODKÄNNANDE INTE LÄMNAS, SKÄLEN DÄRTILL Slutbesiktning godkänd. 2019-07 04. A-anmärkning nr 1 och 3 skall vara åtgärdade senast 2019-08-15. A-anmärkning skall vara.nr 2 skall vara åtgärdad senast 2020-06-30. A-anmärkning 4 och 5 samt invändiga arbeten utförs i annan entreprenad vid senare tillfälle.

Då arbetena i övrigt var välgjorda kunde entreprenaden godkännas men med ovannämnda anmärkning.

Arbetena gav ny kunskap på flera plan.

Framförallt konstaterades en tydlig fram och baksida på byggnaden. Framsidan hade prioriterats genom att gestalta huset med en skådefasad, en väl komponerad arkitektonisk gestaltning och med en hög nivå vad gäller detaljernas utformning. Noggrant utvalda tegel har använts för att ge fasaden bästa möjliga intryck för betraktaren och där stor omsorg lagts på urvalet av tegel, dess färger och mönsterverkan.

Byggnadens skådefasad mot öster.

Baksidan, som vetter in mot den höga trädgårdsmuren, vilken inramar Krapperups slottspark, har getts en enklare utformning. Sekundära tegel har sorterats ut och använts här.

Den västra fasaden med sin enklare utformning i tegelbehandlingen.

Mönstermurningens dekorativa verkan har uteslutits och fasadbehandlingen är enklare utformad än skådefasadens. Ett effektivt sätt att hålla kostnaderna nere och samtidigt att prioritera de för betraktaren synliga fasadytorna.

Det norra gavelröste har om murats i äldre tid. Här har inte mönstermurningen bibehållits i samband med om murningen utan teglen har murats till efterhand som behovet av nytt murverk behövts, utan att murarna ansträngt sig för att bibehålla den ursprungliga dekorativa mönsterverkan. Detta visar att det här tidigare funnits problem med sättningsskador. Det är svårt att avgöra orsaken till dessa men kan bero på instabilitet i underliggande lerlager. Byggnaden är uppförd i en slänt ned mot dammen i söder, vilket, tillsammans med instabilt underlag, skulle kunna ge en viss rörelse i byggnaden.

Den norra ommurade gaveln och den södra med original mönstermurning.

Den engelskt röda oljefärgen var inte vara ursprunglig, något som man anade utifrån äldre bilder av byggnaden, se utredning av Mats Edström, genom skrapningar på avfärgat snickerier visade det sig att man ursprungligen avfärgat snickerierna i en färgton som uppkommit genom att brunumbra använts som pigment i den ursprungliga färgsättningen av fönster och dörrar.

Ur antikvarisk synvinkel har renoveringen av Vagnstallet varit en framgång. Papptaket återger byggnadens ursprungliga lätthet till arkitekturen. Att byta färgnyans på snickerierna från engelskt rött till brunumbra är också välgörande för byggnadens karaktär. Arbetena är, bortsett från kittningen av fönstren och bytet av glas, mycket väl gjorda och av hög antikvarisk klass. Ny kunskap om husets ursprungliga gestaltning har erhållits.

Med vänlig hälsning
Anders Reisnert

Reisnert Kultur & Miljö